

Rozdział 2

Innowacje społeczne i polityczne – identyfikacja problemów

Stanisław Kowalczyk¹, Roman Sobiecki²

*Jeśli wiek XX był okresem przemian społecznych,
to wiek XXI musi być okresem innowacji społecznych i politycznych.*

(P.F. Drucker, 1994)

2.1. Fenomen innowacji

Innowacja jest jedną z tych kategorii, które od dawna należą do kanonu pojęć stosowanych nie tylko w obrębie nauk technicznych czy ekonomicznych, lecz także innych dyscyplin naukowych. Jednakże gdy mówimy o innowacjach, człowiek z reguły – jak pisze B. Godin – utożsamia je instynktownie z innowacjami technologicznymi (czyli produktowymi i/lub procesowymi), chociaż etymologicznie i historycznie koncepcja innowacji jest o wiele szersza³. Termin „innowacja” pochodzi bowiem od łacińskiego słowa *innovatio* (*innovō* + *-tiō*), które oznacza odnowienie lub zmianę. Według *Merriam-Webster Dictionary* innowacja to: (1) wprowadzenie czegoś nowego lub (2) nowa idea, metoda, urządzenie⁴. Pojęciowo jest to zatem kategoria bardzo rozległa, przystająca do wielu zjawisk i procesów.

¹ Dr hab. Stanisław Kowalczyk, prof. nadzw., Instytut Rynków i Konkurencji w Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie.

² Dr hab. Roman Sobiecki, prof. nadzw., dziekan Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie oraz dyrektor Instytutu Rynków i Konkurencji Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie.

³ B. Godin, *Innovation: The History of a Category*, Project on the Intellectual History of Innovation, Working Paper no. 1, 2008, s. 5, <http://www.csiic.ca/PDF/WorkingPaper1.pdf> (31.07.2017).

⁴ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/innovation> (31.07.2017).

W Polsce dominuje nadal przekonanie, że innowacje to przede wszystkim nowe technologie, które powstały w wyniku przeprowadzonych badań, lub nowe produkty. Wprowadzaniem w przedsiębiorstwach zmianom organizacyjnym czy też zmianom sposobu pracy ciągle jeszcze nie nadaje się odpowiedniej rangi. Przyczyna takiego sposobu postrzegania innowacji wynika przede wszystkim z faktu, że innowacje organizacyjne czy procesowe nie są widoczne na zewnątrz przedsiębiorstwa, a stanowią jego wewnętrzną tajemnicę. Innowacje nietechnologiczne określane są często pojęciem *know-how* (wiedzieć, jak coś zrobić).

J.L. Walker, pisząc o innowacjach, określa je jako „program lub politykę”, które spełniają warunek nowości⁵. Ważne są jednak w tym przypadku nie grupy interesów koncentrujące się na takim, a nie innym kształtowaniu podstaw poszczególnych decyzji, lecz czynniki, które prowadzą do ich podjęcia. Innowacje utożsamiane są zatem nie tyle, jak się powszechnie sądzi, z wynalazkami, i to głównie w zakresie technologii, ile z określonymi działaniami o wymiarze gospodarczym, a także społecznym i politycznym.

Podobnie jak ma to miejsce w przypadku każdego zjawiska czy kategorii, powszechność występowania innowacji sprawia, że brakuje jednoznacznego i ogólnie przyjętego sposobu jej definiowania. Pod względem etymologicznym innowacja oznacza pewien (1) proces przejścia z jednego stanu w inny i/lub (2) efekt takiego przejścia. Jest to zatem zmiana prowadząca do uzyskania innej formy danego zjawiska bądź rzeczy czy też inaczej ich „odnowienia”. Współcześnie termin „innowacja” posiada głównie pozytywne konotacje, lecz nie zawsze tak było. Zmiana utożsamiana dzisiaj z innowacją dawniej w odniesieniu do religii oznaczała często innowierców (heretyków), z kolei w przypadku polityki – rewolucjonistów i buntowników⁶.

Obecne, a przynajmniej zbliżone do obecnego rozumienie innowacji jako zmian, zawdzięczamy włoskiemu filozofowi i pisarzowi Niccolò di Bernardo dei Machiavelli (1469–1527) i jego traktatowi politycznemu *Książę*⁷. Machiavelli traktował innowację jako sposób radzenia sobie ze zmianami, chorobami tego

⁵ J.L. Walker, *The Diffusion of Innovations among the American States*, “The American Political Science Review” 1969, vol. 63, no. 3, s. 881.

⁶ B. Godin, *The Politics of Innovation: Machiavelli and Political Innovation, or, How to Stabilize a Changing World*, Project on the Intellectual History of Innovation, Working Paper no. 17, Montreal 2014, s. 5.

⁷ N. Machiavelli, *The Prince*, 1532, <http://www.planetebook.com/The-Prince.asp#> (31.07.2017).

świata, korupcją czy degeneracją⁸, a także sposób sprawowania władzy politycznej i radzenia sobie ze skutecznym zarządzaniem organizmem państwowym (księstwem). W istocie chodziło mu zatem o innowacje polityczne i społeczne, o których wypowiadał się następująco: „I to należy pamiętać, że nie ma nic trudniejszego do uchwycenia, bardziej niebezpiecznego do przeprowadzenia lub bardziej niepewnego w osiągnięciu sukcesu, a potem przejściu inicjatywy, niż wprowadzenie nowego porządku rzeczy. A dzieje się tak ponieważ innowator ma wrogów we wszystkich, którym było dobrze w dotychczasowych układach i (jedynie – przypis S.K.) umiarkowanych obrońców w tych, którzy liczą na korzyści z nowego porządku”⁹. Dalej o skłonnościach ludzi do podejmowania ryzyka zmian (innowacji) pisał zaś tak: „Ale człowiek często nie jest wystarczająco rozsądny, by wiedzieć, jak przystosować się do zmian, zarówno dlatego, że nie potrafi zbacać z kierunku, do którego skłania go sama natura, a także dlatego, że działając w dotychczasowy sposób osiągał powodzenie, trudno mu być zatem przekonany, że dobrze jest to porzucić”¹⁰. I wreszcie symboliczna końcowa konkluzja Machiavellego: „Ze swej strony uważam, że lepiej jest być ryzykownym niż ostrożnym, ponieważ fortuna jest jak kobieta, i jeśli chcesz ją sobie podporządkować, musisz ją pokonać i jak widać sama bardziej pozwala opanować się przez żądnych wrażeń, niż przez tych którzy działają na zimno”¹¹. Ogólnie rzecz biorąc, Machiavelli uważał, że innowacje zmieniają instytucje i struktury polityczne, takie jak prawo czy nowe metody i reguły postępowania. Pozwala to stabilizować turbulentne i często burzliwe jednostki oraz grupy społeczne i tym samym utrzymać władzę. Innowacje nie są jednak w tym przypadku utożsamiane z kreatywnością czy pomysłowością, jak czynimy zazwyczaj współcześnie, myśląc o innowacjach technologicznych czy ekonomicznych, lecz ze zmianą.

Brak jednoznacznej definicji innowacji skutkuje różnym jej kategoryzowaniem. Innowacje nie dotyczą bowiem wyłącznie gospodarki (innowacje technologiczne, produktowe), lecz także wielu innych dziedzin, takich jak język, społeczeństwo, polityka, wychowanie (innowacje pedagogiczne), religia itp. Najczęściej stosowane typologie innowacji to podziały ze względu na: obiekt innowacji (produktowe, technologiczne, społeczne), skalę innowacji (przełomowe, drobne),

⁸ B. Godin, *The Politics of Innovation...*, op.cit., s. 5.

⁹ N. Machiavelli, op.cit., s. 42.

¹⁰ Ibidem, s. 142.

¹¹ Ibidem, s. 144.

stopień oryginalności innowacji/zmian (kreatywne, imitujące), stopień zależności innowacji (wiązane, izolowane), stosunek do środowiska przyrodniczego (proekologiczne, obojętne) itd. Innowacje obejmują zatem praktycznie wszystkie obszary aktywności człowieka, a więc jego aktywność w domu i rodzinie, w pracy zawodowej, w gospodarce, w administracji, instytucjach społecznych oraz instytucjach politycznych¹².

2.2. Innowacje społeczne

O zmianach społecznych jako formie innowacji pisał ponad 100 lat temu francuski socjolog czy też, jak określono go w amerykańskim wydaniu jego pracy z 1903 roku, profesor nowoczesnej filozofii Gabriel Tarde. W książce *The Laws of Imitation* zmiany społeczne określał jako „(...) wielkie idee, albo znaczącą liczbę wielkich i mniejszych idei, z reguły anonimowych, lub trudnego do określenia pochodzenia”¹³, które pojawiają się w danym czasie i miejscu, mogą być proste lub złożone, rzadko bywają popularne, lecz zawsze są nowatorskie. Wyjaśnienie to może wydać się dość zawiłe, lecz należy pamiętać, iż Tarde zmian, tj. innowacji społecznych, poszukiwał w takich dziedzinach czy zjawiskach społecznych jak język, religia, prawo, ekonomia, a nawet sztuka¹⁴. By te nowatorskie idee mogły jednak przeistoczyć się w konstrukcje społeczne (*social bodies*), musi zaistnieć wola ich wdrożenia oraz usunięcia dotychczasowych rozwiązań.

Odniesienie innowacji do wybranych obszarów rzeczywistości czy też sfer naszego otoczenia owocuje konkretyzacją samej innowacji. W dziedzinie ekonomii jest to przykładowo według P. Druckera narzędzie w rękę przedsiębiorcy prowadzące do zmian w zakresie prowadzonego biznesu¹⁵. Jeszcze szersze znaczenie przypisuje innowacjom J. Schumpeter, twórca innowacyjnej teorii przedsiębiorstwa¹⁶. Zdaniem Schumpetera innowacje stanowią o istocie przedsiębiorstwa. Są nimi wszelkie zmiany w zakresie produkcji oraz wymiany towarów. Zmiany

¹² A. Olejniczuk-Merta, *Innowacje społeczne*, „Konsumpcja i Rozwój” 2013, nr 1(4), s. 23.

¹³ G. Tarde, *The Laws of Imitation*, Henry Holt and Company, New York 1903, s. 2.

¹⁴ Ibidem, s. 2.

¹⁵ P.F. Drucker, *Innovation and entrepreneurship: practice and principles*, Harper & Row, New York 1985, s. 17.

¹⁶ A. Noga, *Teorie przedsiębiorstw*, PWE, Warszawa 2009, s. 147–152.

oznaczające rozwój określił on początkowo mianem (1911) „nowych kombinacji”¹⁷. Miały one polegać na łączeniu albo na zmianie proporcji rzeczy i procesów. W pracy *Business Cycles* z 1939 roku „kombinacje” te nazywał już „innowacjami”. Dotyczyły one sytuacji, gdy zmiana ilości wytworzonych produktów nie jest prostą konsekwencją zmiany ilości użytych czynników produkcji, lecz polega na zmianie funkcji produkcji i ustanowieniu jej nowej postaci¹⁸. Wynika to przede wszystkim ze zmiany proporcji użytych czynników produkcji, będącej następstwem innowacji. Zmiany te wiążą się ściśle także z takimi zjawiskami jak otwarcie nowych rynków czy zdobycie nowych źródeł surowców¹⁹.

Współcześnie wobec ogromu przeobrażeń technologicznych, organizacyjnych, kulturowych oraz religijnych coraz większego znaczenia nabierają innowacje dokonywane na płaszczyźnie społecznej, odnoszące się do grup społecznych lub wręcz całego społeczeństwa, lecz nie wchodzące w zakres innowacji z obszaru ekonomii (gospodarki). Stanowi to przejaw potrzeb cywilizacyjnych oraz politycznych współczesnego zglobalizowanego świata. Innowacje społeczne według F. Moulaert, D. MacCallum i J. Hillier odnoszą się do nowoczesnych rozwiązań obejmujących całe spektrum spraw w zakresie wykluczeń, alienacji, utraty statusu społecznego itd., które pozytywnie wpływają na postęp społeczny i rozwój człowieka²⁰. Z założenia mają one prowadzić do poprawy warunków życia ludzi oraz ich dobrobytu. Z tych względów innowacje te nie mogą pozostawać w oderwaniu od kontekstu społeczno-kulturowego czy też społeczno-politycznego²¹. Nie mogą być także wdrażane w oparciu o modele innowacji w gospodarce, perspektywa osiągania dużych zysków w obszarze społecznym jest bowiem niezwykle ograniczona. To odróżnia też – zdaniem OECD – innowacje technologiczne czy ekonomiczne od społecznych²².

¹⁷ J. Schumpeter, *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*, Verlag von Duncker & Humblot, Leipzig 1911, s. 21.

¹⁸ J.A. Schumpeter, *Business Cycles. A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process*, McGraw-Hill Book Company, New York–Toronto–London 1939, s. 84.

¹⁹ Ibidem, s. 84.

²⁰ F. Moulaert, D. MacCallum, J. Hillier, *Social innovation: intuition, precept, concept, theory and practice*, w: *The International Handbook on Social Innovation: Collective Action, Social Learning and Transdisciplinary Research*, red. F. Moulaert, D. MacCallum, A. Mehmood, A. Hamdouch, Edward Elgar Publishing, Cheltenham–Northampton 2013, s. 16.

²¹ Ibidem, s. 17.

²² Committee for Scientific and Technological Policy (CSTP), *Fostering Innovation to Address Social Challenges*, OECD, Paris 2011, s. 9.

R. Murray, J. Caulier-Grice i G. Mulgan definiują innowacje społeczne jako: „nowe pomysły (produkty, usługi, modele), które zaspokajają potrzeby społeczne i jednocześnie tworzą nowe relacje społeczne oraz obszary współpracy. Innymi słowy, są to innowacje, które są dobre zarówno dla społeczeństwa, jak i dla wzmocnienia zdolności społeczeństwa do działania”²³. Znaczenie innowacji społecznych polega na tym, że nowe metody lub procesy wykorzystywane w obrębie innowacji, stosowanych przykładowo w handlu czy w rozwiązaniach technologicznych, nie są transferowalne do społeczeństwa. Wymusza to podejmowanie działań specyficznych dla sfery społecznej, a także politycznej.

Według OECD „innowacja społeczna odnosi się do nowych strategii, koncepcji, idei i organizacji, które to zaspokajają wszelkie potrzeby społeczne – począwszy od warunków pracy i edukacji, po rozwój społeczny i ochronę zdrowia – a kończąc na działaniach związanych z rozszerzeniem i wzmocnieniem społeczeństwa obywatelskiego”²⁴. Inaczej rzecz ujmując, innowacje społeczne funkcjonują w oderwaniu od innowacji ekonomicznych, ponieważ nie chodzi w nich o wdrażanie nowych rodzajów produkcji lub zdobywanie nowych rynków, ale o zaspokajanie nowych potrzeb, którym nie może sprostać rynek. Najważniejsza różnica polega zatem na tym, że innowacje społeczne dotyczą poprawy dobrobytu jednostek i społeczności poprzez dodatkowe zatrudnienie czy zwiększoną konsumpcję, a także uczestnictwo w rozwiązywaniu problemów jednostek oraz grup społecznych²⁵.

Innowacje społeczne to zjawisko w skali makro. Można powiedzieć, że są to innowacje z ludzką twarzą. Są to eksperymentalne działania społeczne mające na celu polepszenie jakości życia osób, społeczności, narodów, firm, środowisk czy grup społecznych. Ich eksperymentalny charakter wynika z wprowadzania bardzo unikalnych i jednorazowych rozwiązań na wielką skalę, których efekt końcowy często trudno w pełni przewidzieć. Chodzi tu zwłaszcza o dodatkowe konsekwencje, jakie mogą pociągać za sobą wprowadzane innowacje społeczne. Trudno było przypuszczać, że otwarcie nowych rynków pracy dla obcokrajowców w krajach Unii Europejskiej, co można traktować jako innowację społeczną mającą prowadzić do ożywienia międzynarodowego rynku pracy, spowoduje

²³ R. Murray, J. Caulier-Grice, G. Mulgan, *The Open Book of Social Innovation*, Social Innovator Series: Ways to Design, Develop and Grow Social Innovation, The Young Foundation, March 2010, s. 3.

²⁴ Committee for Scientific and Technological Policy (CSTP), op.cit., s. 16.

²⁵ Ibidem, s. 21.

gwałtowny rozwój tanich linii lotniczych, których oferta dostępna będzie dla większej grupy odbiorców. Muhammad Yunus²⁶, wprowadzając w życie mikrokre-
dyty dla najbiedniejszych mieszkańców Bangladeszu, nie spodziewał się zapewne,
że po paru latach staną się one głównym sposobem na wyrwanie się z biedy
w przypadku ubogich kobiet, które ze względu na brak stałego zatrudnienia
nie kwalifikują się do zaciągnięcia kredytu w zwykłych bankach komercyjnych.

Przekonującym uzasadnieniem w przypadku wdrażania innowacji społecz-
nych we współczesnych społeczeństwach jest **cel**, który może być osiągnięty
przy ich udziale. Pewien mądry Hindus, doktor Ramesh Mashelkar, określił ów
cel jako „getting more from less for more”. Maksymę tę można tłumaczyć jako
osiągnięcie znacznie lepszych rezultatów przy wykorzystaniu mniejszych zasobów
w celu zapewnienia korzyści większej liczbie ludzi. Współczesna innowacja
społeczna nie polega na inwestowaniu wielkich pieniędzy i drogich zasobów
w produkcję przykładowo bardzo drogiej szczepionki, która byłaby dostępna dla
nader wąskiego grona odbiorców. Dzisiejsza innowacja społeczna powinna sty-
mulować wykorzystanie mniejszych zasobów w celu produkcji większej ilości
produktów dostępnych dla większej grupy odbiorców.

Ogólnie rzecz biorąc, innowacje społeczne – w przeciwieństwie do inno-
wacji ekonomicznych zorientowanych na cele (kryteria) rynkowe i finansowe
– są działaniami ukierunkowanymi na realizację celów społecznych, w tym
głównie poprawę warunków życia jednostek i grup społecznych oraz realizację
zadań w zakresie polityki publicznej i zarządzania.

Z kolei w opracowaniach będących wykładnią podejścia unijnego do inno-
wacji społecznych podkreśla się, że są to zmiany o charakterze społecznym
„zarówno co do użytych środków, jak i osiągniętych celów”²⁷. W bardziej szcze-
gółowym ujęciu określa się je jako „nowe pomysły (produkty, usługi i modele),
które zaspokajają potrzeby społeczne (bardziej skutecznie niż ich alternatywy)
i jednocześnie tworzą nowe relacje społeczne i obszary współpracy. Innymi
słowy to innowacje, które są nie tylko dobre dla społeczeństwa, ale poprawiają
również zdolność społeczeństwa do działania”²⁸. Zgodnie z tym podejściem
sam termin „innowacje” odnosi się do zdolności tworzenia i wdrażania nowych

²⁶ Laureat Pokojowej Nagrody Nobla przyznanej w 2006 roku.

²⁷ BEPA, *Empowering people, driving change Social Innovation in the European Union*, The Bureau of European Policy Advisers (BEPA), Publications Office of the European Union, Luxembourg 2011, s. 33.

²⁸ *Ibidem*, s. 33.

pomysłów (idei) kreujących dodatkowe wartości, „społeczne” są zaś dlatego, że niosą za sobą specyficzne wartości: mniej związane z korzyściami ekonomicznymi (zyskiem), a bardziej z takimi kwestiami jak jakość życia, solidarność międzyludzka czy dobrobyt.

The Bureau of European Policy Advisers (BEPA) zaproponowało inną jeszcze roboczą definicję innowacji społecznych. Dotyczą one w tym przypadku rozwoju nowych form organizacji oraz działań w odpowiedzi na kwestie społeczne. Ich celem jest rozwiązywanie takich problemów jak:

- wariant 1: wymogi (postulaty) społeczne nakierowane na słabsze grupy społeczne, które tradycyjnie nie są regulowane przez rynek lub istniejące instytucje,
- wariant 2: wyzwania społeczne, w których zaciera się granica między ich aspektem „społecznym” a „gospodarczym”, odnoszące się do społeczeństwu jako całości;
- wariant 3: potrzeba reformy społeczeństwa w kierunku bardziej partycypacyjnego modelu, gdzie upodmiotowienie oraz uczenie się będą źródłami i rezultatami dobrobytu i samozadowolenia obywateli²⁹.

Według BEPA uwzględnione w powyższej definicji różne modele podejść nie wykluczają się wzajemnie, a uzupełniają się wręcz jako współzależne sfery. Ilustrują bowiem przejście od podstawowych innowacji skierowanych do najbardziej potrzebujących grup społecznych, poprzez innowacje zapewniające realizację podstawowych potrzeb, do innowacji w zakresie przekształcania społeczeństwa ze zbiorowości obywateli w upodmiotowiony, zaangażowany w rozwiązywanie wzajemnych problemów kolektyw. Jak zauważa M. Wronka-Pośpiech, z innowacjami społecznymi mamy w zasadzie do czynienia wówczas, gdy „dotyczą one niezaspokojonych potrzeb lub nierozwiązanych wyzwań społecznych”³⁰, których nie są w stanie zaspokoić ani rynek, ani istniejące instytucje.

Znaczenie innowacji społecznych we współczesnym świecie jest konsekwencją występujących obecnie nowych zjawisk i problemów, takich jak narastające nierówności dochodowe i majątkowe, konsekwencje zmian klimatycznych czy niezwykle groźne, szybko rozprzestrzeniające się epidemie chorób zakaźnych³¹.

Zarówno klasyczne narzędzia polityki społecznej, jak i instrumenty rynkowe okazały się zupełnie nieskuteczne w rozwiązywaniu bieżących problemów.

²⁹ Ibidem, s. 43.

³⁰ M. Wronka-Pośpiech, *Innowacje społeczne – pojęcie i znaczenie*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2015, nr 212, s. 128.

³¹ R. Murray, J. Caulier-Grice, G. Mulgan, op.cit., s. 3.

Rynki zresztą z założenia niechętnie angażują się w tego typu działania. Ciężar ich realizacji spoczywa zatem na państwie i społeczeństwie obywatelskim. Jednakże ani silosowa lub sektorowa struktura organizacji państw narodowych, ani dotychczasowe struktury społeczne nie są wystarczające do pokonania nowych złożonych wyzwań. Ponadto programy eliminacji tych niebezpiecznych z perspektywy przyszłości zjawisk, takich jak np. redukcja zanieczyszczenia środowiska, eliminacja ubóstwa, poprawa opieki zdrowotnej, są niezwykle kosztowne. Wszystko to wymaga wypracowania nowego sposobu myślenia, nowych idei oraz pomysłów, a więc zasadniczo nowego paradygmatu w zakresie struktur społecznych i politycznych. To przesądza o znaczeniu oraz potrzebie stosowania innowacji społecznych w nowych realiach cywilizacyjnych.

Innowacje społeczne stanowią w istocie dodatkowy kapitał służący utrzymaniu struktury społecznej w równowadze. Jest on również postrzegany jako środek i cel oraz podstawowe źródło nowych wartości dla członków społeczeństwa. Innowacje społeczne mobilizują również każdego obywatela do aktywnego uczestnictwa w procesie innowacji. Są jednym słowem niezbędne, ponieważ tradycyjne sposoby rozwiązywania problemów społecznych, nawet tych znanych od dawna, takich jak bezrobocie, starzenie się społeczeństwa czy wykluczenie z rozwoju społeczno-gospodarczego znacznych grup społecznych i zawodowych – zawodzą. Obok „starych” problemów pojawiają się w międzyczasie nowe, takie jak narastające nierówności społeczne, zmiany klimatyczne czy szybko rosnące zanieczyszczenie środowiska. Nowe zjawiska i problemy wymagają zastosowania nowych rozwiązań, zmiany dotychczasowych procedur oraz programów i często zupełnie innego podejścia oraz instrumentarium.

Innowacje społeczne są zatem z reguły niezbędne w tych sektorach, w których dotychczasowe rozwiązania zawodzą i okazują się nieskuteczne w rozwiązywaniu istniejących i pojawiających się problemów. Dotyczy to m.in. finansów publicznych, usług publicznych i społecznych, ochrony zdrowia czy ochrony środowiska.

2.3. Innowacje polityczne

Kolejną interesującą kategorię stanowią innowacje polityczne. Co do sposobu ich teoretycznego ujęcia, podobnie jak w przypadku innowacji społecznych, brakuje zgody wśród badaczy. Zdaje się, że najbardziej ogólnie innowacje polityczne ujmuje Eva Sørensen, dla której są to innowacje w instytucjach politycznych,

procesach w nich zachodzących oraz wynikach będących efektem tych procesów, czyli efektach realizowanych polityk³². Wzrost zainteresowania innowacjami politycznymi według R. Eichenbergera wynika z tego, że są one prawdopodobnie ważniejsze nawet niż innowacje ekonomiczne³³. O ile te ostatnie, tj. innowacje ekonomiczne, bez wątplenia przyczyniają się do wzrostu gospodarczego oraz poprawy dobrobytu ludzi, o tyle innowacje polityczne nie tylko determinują *żdolność innowacyjną gospodarki*, lecz także poprawiają *sprawność rządu*, co jest decydujące w przypadku konkurencyjności tak na szczeblu lokalnym, jak i regionalnym oraz narodowym. Bez innowacji politycznych następuje stopniowy zanik bodźców w sferze organizacji rządowych do pobudzania innowacji ekonomicznych, chociażby poprzez kreowanie środowiska instytucjonalnego gospodarki, przyjaznych rozwiązań fiskalnych bądź sprawnej administracji.

T. Ball, J. Farr, i R.L. Hanson we wstępie do pracy zatytułowanej *Political Innovation and Conceptual Change* zauważają, że specyficznym rodzajem innowacji politycznych są zmiany konceptualne³⁴, tj. odnoszące się do polityki jako całości oraz zależności kształtujących się między poszczególnymi jej obszarami, w tym gospodarką (firmami) a społeczeństwem (jednostkami jako członkami społeczeństwa). Prowadzą one z reguły do postrzegania państw oraz świata jako struktur znajdujących się na wyjątkowo niepewnej i pełnej napięć ścieżce rozwoju. Zmiany konceptualne, jak pisze J. Farr, zmierzają z założenia do rekonstrukcji świata polityki³⁵. Dotychczasowe przekonania, działania oraz procesy zanikają, co odbywa się czasami w dramatyczny sposób, a ich miejsce zajmują nowe koncepcje polityczne, które wyznaczają bieżące kierunki rozwoju gospodarki i społeczeństwa. Przemianom tym towarzyszy zazwyczaj duży ładunek emocjonalny, ścieranie się nowych i starych wizji, a także chaos organizacyjny. Z tych względów innowacje polityczne zachodzą najczęściej w otoczeniu o wiele bardziej turbulentnym niż innowacje społeczne, a zwłaszcza ekonomiczne.

³² E. Sørensen, *Political innovations: innovations in political institutions, processes and outputs*, "Public Management Review" 2017, vol. 19, no. 1, s. 1.

³³ R. Eicherberger, *Economic Innovations Depend on Political Innovations: On Deregulating the Political Process*, w: *Innovation Clusters and Interregional Competition*, red. J. Bröcker, D. Dohse, R. Soltwedel, Advances in Spatial Science, Springer-Verlag, Berlin–Heidelberg 2003, s. 314.

³⁴ *Political Innovation and Conceptual Change. Ideas in context*, red. T. Ball, J. Farr, R.L. Hanson, Cambridge University Press, Cambridge–New York 1989, s. 2.

³⁵ J. Farr, *Understanding conceptual change politically*, w: *Political Innovation and Conceptual Change*, red. T. Ball, J. Farr, R.L. Hanson, Cambridge University Press, Cambridge–New York 1989, s. 30.

Współcześnie z uwagi na rozwinięte struktury demokratyczne szczególnie ważne są lokalne innowacje polityczne. Jak podkreśla jednak R. Briffault, z uwagi na fakt, że prawo państwowe (federalne, związkowe) posiada zazwyczaj wiele odniesień do struktur lokalnych i regionalnych, ważne jest, by innowacje lokalne w obszarze polityki nie kolidowały z rozwiązaniami państwowymi. Mimo to istotne są zmiany o charakterze politycznym, znajdujące zastosowanie w takich dziedzinach jak np. sądownictwo, edukacja, oświata itp., ponieważ odzwierciedlają one zwykle oczekiwania społeczności danego regionu czy też społeczności lokalnej³⁶. Pozytywna weryfikacja tego typu zmian może w efekcie skutkować także ich transpozycją na szczebel krajowy. Nie oznacza to wszakże, iż wszystkie inicjatywy lokalne na rzecz innowacji politycznych muszą nieść za sobą konsekwencje prawne o zasięgu ogólnokrajowym³⁷. Jednakże nie należy również takich następstw zupełnie wykluczać. Decyduje o tym przede wszystkim zakres autonomii władzy lokalnej (regionalnej). W szerszym kontekście można mówić także o transferowaniu pozytywnie zweryfikowanych lokalnych (regionalnych) innowacji politycznych na szczebel krajowy, a nawet międzynarodowy. Do tej grupy zmian należy zaliczyć także przekształcenia koncepcyjne w obrębie stosowanej polityki, które są rodzajem innowacji politycznej³⁸. Bez wprowadzania zmian w zakresie koncepcji prowadzenia polityki czy też wybranych polityk sektorowych niemożliwa jest bowiem realizacja modelu inkluzywnego.

2.4. Wielkie wyzwania dotyczące przełomowych innowacji społecznych i politycznych

Innowacje przełomowe należy rozpatrywać nie tylko z technologicznego i mikroekonomicznego punktu widzenia, lecz także z poziomu przedsiębiorstwa. Związane są one również z funkcjonowaniem kapitalizmu jako systemu, a wcześniej także innych ustrojów. Prekursorem rozważań na ten temat był wybitny polski ekonomista Michał Kalecki³⁹, który 75 lat temu dowodził, że kapitalizm nie jest w stanie sam się rozwijać ze względu na to, że dąży agresywnie do

³⁶ R. Briffault, *Home Rule and Local Political Innovation*, "Journal of Law and Politics" 2006, vol. 22, s. 3.

³⁷ Ibidem, s. 23.

³⁸ *Political Innovation and Conceptual Change...*, op.cit., s. 2.

³⁹ Prof. Michał Kalecki, członek rzeczywisty Polskiej Akademii Nauk, żył w latach 1899–1970.

zwiększenia zysku, ale nie potrafi go przekształcać w pewne, opłacalne inwestycje. W związku z tym, gdy wzrasta niepewność, kapitalizm natrafia na barierę rozwojową, co implikuje konieczność wykorzystania zewnętrznych czynników rozwoju⁴⁰. Zalicza się do nich wydatki państwa, finanse i – zgodnie z nazewnictwem Kaleckiego – epokowe innowacje. Warto wobec tego zapytać, jakie są obecne możliwości aktywacji czynników zewnętrznych? A są one, mówiąc krótko, skromne. Podstawą rozwoju państw w ostatnich 20 latach były kredyty, co przyczyniło się do wzrostu zadłużenia podmiotów gospodarczych. W 1990 roku kredyty łączne, czyli zadłużenie rządowe, gospodarstw domowych i przedsiębiorstw w skali świata wynosiły około 100% światowego PKB. Obecnie zbliżają się do 3,5-krotności produktu światowego. Wynika stąd, że coraz trudniej jest wykorzystywać tego typu czynniki zewnętrzne, a więc wydatki państwa i kredyty. Co więc robić? Trzeba poszukiwać rozwiązań tańszych, ale skutecznych, w tym zwłaszcza innowacji przełomowych. Należą do nich niewątpliwie niektóre innowacje społeczne i polityczne. Dążąc do ich zastosowania, należy najpierw jasno sformułować cel. Tym celem jest rozwój, ale rozwój inkluzywny. Wzrost gospodarczy nie może być celem samym w sobie. Musi być nim wzrost poziomu dobrobytu społeczeństwa, zmniejszenie nieuzasadnionych nierówności w różnych wymiarach, zwłaszcza ekonomicznym. Realizacji takich celów służy właśnie rozwój inkluzywny.

Inkluzywny system społeczno-gospodarczy to system zorientowany na optymalizację wykorzystania zasobów wytwórczych i zmniejszanie rozpiętości między rzeczywistym a potencjalnym poziomem wzrostu gospodarczego i rozwoju społecznego. Na zasadność podejmowania tej tematyki wskazuje m.in. narastające ryzyko zagrożeń wynikających z coraz wyraźniejszego, zwłaszcza w rozwiniętych gospodarkach Zachodu, syndromu sekularnej, czyli wiecznej, długotrwałej stagnacji. Rozwija się w związku z tym zapoczątkowana w 2013 roku w USA przez Lawrence’a Summersa dyskusja na ten temat⁴¹.

⁴⁰ Podejście M. Kaleckiego nie jest sprzeczne z podejściem J. Schumpetera. Można powiedzieć, że jest to druga strona tego samego medalu, czyli uzupełnianie się czynników rozwoju tkwiących w samym przedsiębiorstwie, zwłaszcza jeśli chodzi o cały system społeczno-gospodarczy i jego rozwój.

⁴¹ L.H. Summers, *Reflections on the 'New Secular Stagnation Hypothesis'*, w: *Secular Stagnation: Facts, Causes and Cures*, red. C. Teulings, R. Bal, cyt. za: E. Mączyńska, *Gospodarka inkluzywna – wymiar samorządowy*, 2014, https://www.bgk.pl/files/public/Pliki/news/Konferencje_BGK/XII_Konferencja_BGK_dla_JST/Materialy_konferencyjne/Elzbieta_Maczyńska_Gospodarka_

Światu potrzebne są zatem nie tylko nowe technologie, ale też nowe rozwiązania o charakterze społeczno-ustrojowym, sprzyjające osiągnięciu celów społecznych. Chodzi w tym przypadku o działania prowadzone na skalę globalną i podejmowane wspólnie. Takie rozwiązania to innowacje społeczne i polityczne (polityczne dlatego, że wiążą się z naruszeniem dotychczasowego układu interesów). Zaniechanie poszukiwań w przypadku rozwiązań, które sprostałyby współczesnym wyzwaniom, może doprowadzić świat do katastrofy, której może zapobiec przełomowa innowacja⁴².

Problemem, który wymaga zastosowania innowacji o charakterze społeczno-politycznym, jest załamanie równowagi między pracą a kapitałem. W 2010 roku 400 najbogatszych ludzi dysponowało takim samym majątkiem jak połowa biedniejszej ludności świata. Po sześciu latach było to już tylko 8 osób. Przykład ten pokazuje, w jaki sposób po II wojnie światowej załamaniu ulega równowaga między pracą a kapitałem. Świat nie może się rozwijać, kreując postęp technologiczny i jednocześnie zwiększając nierówności prowadzące nieuchronnie do wybuchu społecznego. Postęp techniczny wcześniej czy później doprowadzi do upowszechnienia się wiedzy na tyle, by umożliwić dotarcie do broni masowego rażenia małym grupom terrorystycznym, co dotyczy zwłaszcza broni biologicznej i chemicznej. Co w związku z tym pozostaje? Rozwiązaniem są epokowe innowacje, czyli innowacje przełomowe (społeczne i polityczne), które uniemożliwią rozwój sytuacji w takim kierunku.

Kolejny problem stanowią migracje. Kryzys migracyjny wstrząsnął Europą i Stanami Zjednoczonymi, mimo że w Europie żyje obecnie 500 mln, a w Afryce i na Bliskim Wschodzie 1,5 mld ludzi. W 2100 roku w Europie będzie żyło już jednak 400 mln, a na Bliskim Wschodzie i w Afryce około 4,5 mld ludzi, co

inkluzywna - _wymiar_samorządowy.pdf (5.08.2017). Temu zagadnieniu poświęcony jest kolejny rozdział niniejszej publikacji: *Innowacje społeczne i polityczne wobec potrzeb inkluzywnego rozwoju*.

⁴² Nie wyklucza to oczywiście kreowania innowacji technologicznych. Przykładem takiej innowacji jest tania, ekologiczna energia. Po 29 latach od zapowiedzi Gorbaczowa i Regana w 1985 roku, że trzeba zająć się wspólnie badaniem reakcji termojądrowej i wodorowej, w 2014 roku w Prowansji udało się wreszcie dojść do porozumienia – na południu Francji powstaje wielki reaktor termojądrowy, wodorowy. Celem tego przedsięwzięcia jest przeprowadzenie kontrolowanej reakcji, która pozwoli otrzymać o wiele więcej energii niż potrzeba do jej wytworzenia. Jest to więc droga do uzyskania taniej, bezpłatnej energii z wody i kamienia. Gdyby się to udało – wielu naukowców jest bardzo optymistycznie nastawionych do wyniku – byłaby to bardzo poważna zmiana ułatwiająca rozwiązanie globalnych problemów społecznych i ekologicznych. Oczywiście początkowo wywołałoby to wielki wstrząs, pociągający za sobą upadek wielu przemysłów, dlatego też nie wszyscy są przychylnie nastawieni do tego przedsięwzięcia.

w rzeczywistości potwierdza występowanie kryzysu migracyjnego również w przyszłości. Rozwiązać tego nie można inaczej, jak wspólnie.

Inne problemy o zasięgu globalnym to m.in. **oderwanie sfery finansowej od sfery realnej** oraz **indywidualizacja wojny**, jak nazywał to słynny socjolog niemiecki Ulrich Beck. Narastającym problemem będzie również **robotyzacja**, która została odłożona w czasie na ćwierć wieku ze względu na globalizację rynku pracy. Mechanizm przyczyniający się do utrzymywania się niskich cen czynnika pracy wygasa. Następuje wzrost płac, a to zmienia relacje cen kapitału i pracy. Kapitał staje się relatywnie coraz tańszy, co prowadzi do zmniejszenia popytu na pracę, zwiększając jednocześnie popyt na kapitał (w formie robotów). Ich wprowadzanie należy postrzegać jako efekt substytucji czynników produkcyjnych. Tańszy czynnik (w tym przypadku kapitał w postaci robotów) będzie wymagał mniejszego nakładu kosztów w zakresie wykonywania tych samych czynności niż człowiek wykonujący pracę. Jak twierdzi W. Szymański⁴³, taka zmiana to dysfunkcja kapitalizmu. Jest to też zarazem wielkie wyzwanie, ponieważ kapitalizm opiera się na rynkowym kształtowaniu dochodów, co oznacza, że pochodzą one ze sprzedaży czynników produkcji. Większość ludzi uzyskuje dochód z tytułu pracy. Robotyzacja przekształca ten mechanizm. Szacuje się, że postęp naukowy umożliwi stworzenie tylu robotów, ilu wymagałoby zastąpienie miliarda ludzi na świecie. Warto jednak w tym przypadku zapytać po pierwsze, co się stanie z ludźmi, po drugie zaś, co zastąpi dochody z pracy ludzkiej. Kapitalizm stanie przed wyzwaniem ustrojowym, przyjdzie mu bowiem zastąpić rynkowe kształtowanie dochodów innym, nowym mechanizmem. Wprowadzanie robotów oznacza mikroekonomiczną walkę z barierą popytu. Chcąc sprzedawać więcej, musimy obniżać koszty. Służy temu wprowadzanie robotów, co jednocześnie zmniejsza jednak popyt na pracę ludzi. Przyczynia się to do spadku zatrudnienia i obniżenia płacy, co powoduje z kolei zmniejszenie popytu na towary i usługi. Chcąc zwiększyć popyt na towary i usługi, przedsiębiorstwa muszą obniżać koszty, a więc zwiększają zaangażowanie robotów itd. Pojawia się mechanizm błędnego koła, co stanowi już zasadniczy problem.

Jeśli taka masowa substytucja czynników produkcji jest niekorzystna z perspektywy pobudzania rozwoju gospodarki, to trzeba coś zrobić, aby niekorzystne

⁴³ W. Szymański, wystąpienie na VIII ogólnokrajowej konferencji naukowej pt. „Przedsiębiorstwa wobec przełomowych innowacji”, zorganizowanej w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie 9 marca 2017.

dla pracy relacje cenowe poprawić. W jaki sposób można sprawić, aby konkurencja między robotem a człowiekiem stała się choć częściowo wyrównana? Należy w tym celu opodatkować roboty. Zwolennikiem takiego rozwiązania jest m.in. Bill Gates. Podejście to stanowi jednak tylko jedno z wielu narzędzi możliwych do wykorzystania. Rozwiązanie problemu wymaga przede wszystkim zmiany samego mechanizmu, a więc innowacji przełomowej o charakterze społeczno-politycznym.

Jak widzimy, jedne innowacje wymuszają powstawanie innych. Posługując się przykładem robotów, możemy stwierdzić, że innowacje technologiczno-produktowe przekładają się na tworzenie innowacji społeczno-politycznych (być może w postaci zmian ustrojowych). Innowacje produktowe rozwiązują jedne problemy (w zakresie np. kosztów produkcji), ale przyczyniają się też do powstania innych, tworzą zagrożenia (dotyczące np. źródeł dochodów). Poszukiwanie sposobów ograniczania zagrożeń nie powinno być jednak zbyt radykalne, aby nie „wylewać dziecka z kąpielą”. Wzrost liczby samochodów poruszających się po drogach zwiększa niebezpieczeństwo związane z wypadkami. Aby ograniczyć to zagrożenie, nie uciekamy się do zakazu ruchu samochodów, ponieważ wyeliminowalibyśmy wówczas ryzyko wypadków z udziałem samochodów, a wykreowalibyśmy zapewne wiele innych zagrożeń z poważniejszymi negatywnymi skutkami. Patrząc w przeszłość, zauważamy, że wdrażanie innowacji przełomowych spotykało się z oporem (np. bunt zwany luddyzmem przeciwko zastosowaniu maszyny parowej). Dziś obserwuje się natomiast sprzeciw wobec rozwiązań stosowanych przez Ubera.

Rozpatrując problem innowacji przełomowych z perspektywy globalnej, warto nawiązać do pewnej wewnętrznej sprzeczności procesu globalizacji, którą jest jej niekompletność. Wyklucza ona element koordynacji na poziomie makro, co stanowi również wyzwanie dla przyszłych pokoleń.

Bibliografia

BEPA, *Empowering people, driving change Social Innovation in the European Union*, The Bureau of European Policy Advisers (BEPA), Publications Office of the European Union, Luxembourg 2011.

Briffault R., *Home Rule and Local Political Innovation*, “Journal of Law and Politics” 2006, vol. 22.

- Committee for Scientific and Technological Policy (CSTP), *Fostering Innovation to Address Social Challenges*, OECD, Paris 2011.
- Drucker P.F., *Innovation and entrepreneurship; practice and principles*, Harper & Row, New York 1985.
- Eicherberger R., *Economic Innovations Depend on Political Innovations: On Deregulating the Political Process*, w: *Innovation Clusters and Interregional Competition*, red. J. Bröcker, D. Dohse, R. Soltwedel, Advances in Spatial Science, Springer-Verlag, Berlin–Heidelberg 2003.
- Farr J., *Understanding conceptual change politically*, w: *Political Innovation and Conceptual Change*, red. T. Ball, J. Farr, R.L. Hanson, Cambridge University Press, Cambridge–New York 1989.
- Godin B., *Innovation: The History of a Category*, Project on the Intellectual History of Innovation, Working Paper no. 1, 2008, <http://www.csiic.ca/PDF/WorkingPaper1.pdf> (31.07.2017).
- Godin B., *The Politics of Innovation: Machiavelli and Political Innovation, or, How to Stabilize a Changing World*, Project on the Intellectual History of Innovation, Working Paper no. 17, Montreal 2014.
- <https://www.merriam-webster.com/dictionary/innovation> (31.07.2017).
- Machiavelli N., *The Prince*, 1532, <http://www.planetebook.com/The-Prince.asp#> (31.07.2017).
- Mączyńska E., *Gospodarka inkluzywna – wymiar samorządowy*, 2014, https://www.bgk.pl/files/public/Pliki/news/Konferencje_BGK/XII_Konferencja_BGK_dla_JST/Materialy_konferencyjne/Elzbieta_Maczyńska_Gospodarka_inkluzywna_-_wymiar_samorządowy.pdf (5.08.2017).
- Moulaert F., MacCallum D., Hillier J., *Social innovation: intuition, precept, concept, theory and practice*, w: *The International Handbook on Social Innovation: Collective Action, Social Learning and Transdisciplinary Research*, red. F. Moulaert, D. MacCallum, A. Mehmood, A. Hamdouch, Edward Elgar Publishing, Cheltenham–Northampton 2013.
- Murray R., Caulier-Grice J., Mulgan G., *The Open Book of Social Innovation*, Social Innovator Series: Ways to Design, Develop and Grow Social Innovation, The Young Foundation, March 2010.
- Noga A., *Teorie przedsiębiorstw*, PWE, Warszawa 2009.
- Olejniczuk-Merta A., *Innowacje społeczne*, „Konsumpcja i Rozwój” 2013, nr 1(4).
- Political Innovation and Conceptual Change. Ideas in context*, red. T. Ball, J. Farr, R.L. Hanson, Cambridge University Press, Cambridge–New York 1989.
- Schumpeter J.A., *Business Cycles. A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process*, McGraw-Hill Book Company, New York–Toronto–London 1939.

- Schumpeter J.A., *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*, Verlag von Duncker & Humblot, Leipzig 1911.
- Sørensen E., *Political innovations: innovations in political institutions, processes and outputs*, "Public Management Review" 2017, vol. 19, no. 1.
- Tarde G., *The Laws of Imitation*, Henry Holt and Company, New York 1903.
- Walker J.L., *The Diffusion of Innovations among the American States*, "The American Political Science Review" 1969, vol. 63, no. 3.
- Wronka-Pośpiech M., *Innowacje społeczne – pojęcie i znaczenie*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2015, nr 212.